

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ КОМУНІСТИЧНОГО ТА НАЦІОНАЛ- СОЦІАЛІСТИЧНОГО (НАЦИСТСЬКОГО) ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ

**ЛЕМЕХА Ростислав Ігорович - доктор юридичних наук, професор кафедри
права юридичного факультету ПВНЗ Європейського університету
DOI 10.32782/EP.2023.2.11**

Падіння тоталітарних режимів жодним чином не вичерпує їх суспільної небезпеки.- І питання не лише у відновленні історичної справедливості, повазі до пам'яті жертв цих режимів, а в засудженні ідеології, як такої, що несумісна з парадигмою основоположних прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Загальною декларацією прав людини.

У диспозиції ст.436-1 КК України передбачені не всі форми пропаганди злочинної символіки, які відображені у ч.2 ст.1 Закону України від 9 квітня 2015 р. №317-VIII, а саме: виготовлення символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів; поширення символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів; публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів; публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР).

Констатовано, що встановлення кримінально-правової заборони виправдовування комуністичного чи націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму у проєкті КК України відповідає викликам сьогодення, оскільки такі кримінально протиправні діяння можуть посприяти відновленню відповідних тоталітарних режимів та відповідно злочинів, які були вчинені за їх існування.

Ключові слова: комуністичний тоталітарний режим, націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим, пропаганда, виготовлення, поширення, публічне використання.

Постановка проблеми

З метою недопущення повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками в майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України 9 квітня 2015 р. було прийнято Закон України №317-VIII, який засуджує комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими в Україні, визначає правові основи заборони пропаганди їх символіки та встановлює порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму [1]. На підставі цього законодавчого акту внесено відповідні зміни до ст.436-1 «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» КК України.

З цього приводу суддя О.О. Первомайський в окремій думці стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» зазначив, що комуністична ідеологія не зникла, а істот-

но впливала на суспільне життя і політику, а члени Комуністичної партії України тривалий час були представлені в українському парламенті та інших органах державної влади. За цією ідеологією також виправдувались посягання Російської Федерації на незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, анексія та окупація країною-агресором частини території нашої держави [2]. Не можна не погодитись із тим, що падіння тоталітарних режимів жодним чином не вичерпує їх суспільної небезпеки. І питання не лише у відновленні історичної справедливості, повазі до пам'яті жертв цих режимів, а в засудженні ідеології як такої, що несумісна з парадигмою основоположних прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Загальною декларацією прав людини [3].

Аналіз останніх досліджень

Деякі аспекти вказаної проблеми розглядались у працях А.А. Васильєва, В.М. Комарницького, С.В.Лаби, Є.О. Письменського, О.Е. Радутного, Л.І. Скреклі, Т.І. Созанського, Г.З. Яремко та інших. Очевидно, що здійснені дослідження мають важливе значення не лише для сучасної науки, але й для практики. Не можна не згадати дисертаційне дослідження Ю.М. Беклеміщевої, у якому розглянуто питання кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого ст.436-1 КК України.

Водночас питання кримінально-правової протидії пропаганді комуністичного та нацистського тоталітарних режимів недостатньо досліджене, наявні окремі пропозиції є дискусійними та до кінця не розкритими, що небезпечно для правозастосування, проте природно для науки.

Постановка завдання

Метою цієї статті є визначення особливостей кримінальної відповідальності за пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до ч.2 ст.1 ЗУ від 9 квітня 2015 р. №317-VIII, пропаганда комуністич-

ного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів - публічне заперечення, зокрема через засоби масової інформації, злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років в Україні, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, поширення інформації, спрямованої на виправдання злочинного характеру комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, діяльності радянських органів державної безпеки, встановлення радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті, виготовлення та/або поширення, а також публічне використання продукції, що містить символіку комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів. Однак у диспозиції ст.436-1 КК України передбачені не всі форми пропаганди злочинної символіки, які відображені у ч.2 ст.1 ЗУ від 9 квітня 2015 р. №317-VIII, а саме:

- виготовлення символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів;
- поширення символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів;
- публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів;
- публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР).

Водночас у Проєкті КК України, який підготовлений робочою групою з питань розвитку кримінального права встановлена кримінальна відповідальність за пропаганду тоталітаризму, яка може здійснюватись у наступних формах:

- пропагування або виправдовування комуністичного чи націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму;
- виготовлення матеріалів із символікою комуністичного чи націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму;
- поширення чи публічне використання таких матеріалів (ст.7.5.7.)

Звідси випливає, що в проєкті КК України збільшено коло кримінально протиправних діянь, які охоплюються поняттям пропаганди тоталітарних режимів. Втім, видається, використання поняття «пропагування» є хибним рішенням, оскільки воно охоплює поняття «поширення» та «публічне використання» та співвідноситься з ними як родове та видове. Що стосується поняття «виправдовувати», то його семантичний зміст трактується як визнавати кого-небудь невинним, правим, доводити це; допускати можливість чого-небудь, робити допустимим що-небудь своїми діями, вчинками і т. ін., відповідати чому-небудь, бути гідним чогось [3, с. 391]. Вважаємо, що встановлення кримінально-правової заборони виправдовування комуністичного чи націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму відповідає викликам сьогодення, оскільки такі кримінально протиправні діяння можуть посприяти відновленню відповідних тоталітарних режимів та, відповідно, злочинів, які були вчинені за їх існування.

Відповідно до п.4 ч.1 ст.1 ЗУ від 9 квітня 2015 р. №317-VIII символіка комуністичного тоталітарного режиму включає :

а) будь-яке зображення державних прапорів, гербів та інших символів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік у складі СРСР, держав так званої «народної демократії» та соціалістичних республік, що входили до її складу, крім тих, що є чинними прапорами або гербами країн світу;

б) гімни СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік чи їх фрагменти;

в) прапори, символи, зображення або інша атрибутика, у яких відтворюється поєднання серпа та молота, серпа, молота та п'ятикутної зірки, плуга (рала), молота та п'ятикутної зірки;

г) символіку комуністичної партії або її елементи;

г) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені особам, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), особам, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР,

УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування, працівникам радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

д) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, із встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті (крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором і вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури);

е) зображення гасел комуністичної партії, цитат осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), осіб, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування (крім цитат, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працівників радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

є) назви областей, районів, населених пунктів, районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки населених пунктів, підприємств, установ, організацій, у яких використані імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, працювали в радянських органах державної безпеки, а також назви СРСР, УРСР (УСРР);

ж) найменування комуністичної партії.

Натомість, символіка націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму включає:

а) символіку Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП) та її найменування;

б) державний прапор, гімн нацистської Німеччини 1939-1945 років;

г) зображення, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю НСДАП;

д) зображення гасел НСДАП, цитат осіб, які обіймали керівні посади в ній, вищих органах влади та управління нацистської Німеччини та на окупованих нею територіях у 1935-1945 роках.

Що стосується суб'єкта вчинення аналізованого посягання, то ним, відповідно до ст.436-1 КК України може виступати як загальний (ч.1 ст.436-1), так і спеціальний (представник влади - ч.2 ст.436-1). Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу, оскільки винна особа усвідомлює, що пропагує символіку, яка визнана тоталітарною, при цьому звеличує чи виправдовує злочинні режими, які забрали життя мільйонів невинних людей.

Висновки

Таким чином, встановлення кримінально-правової заборони пропаганди злочинної символіки загалом є обґрунтованим кроком законодавця, який спрямований проти пропаганди тоталітарної ідеології та недопущення повторення злочинів комуністичного тоталітарного режиму.

Література

1. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 9 квітня 2015 р. Електронний ресурс. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#n73>

2. Окрема думка судді Конституційного Суду України Первомайського О.О. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження кому-

SUMMARY

The fall of totalitarian regimes in no way exhausts their social danger. And the issue is not only the restoration of historical justice, respect for the memory of the victims of these regimes, but the condemnation of the ideology as incompatible with the paradigm of the fundamental rights and freedoms of man and citizen, guaranteed by the Universal Declaration of Human Rights.

In the disposition of Article 436-1 of the Criminal Code of Ukraine, not all forms of propaganda of criminal symbols are provided for, which are reflected in part 2 of Article 1 of the Law of Ukraine No. 317-VIII dated April 9, 2015, namely: production of symbols of communist, national socialist (Nazi) totalitarian regimes; spread of symbols of communist, national socialist (Nazi) totalitarian regimes; public use of symbols of communist, national socialist (Nazi) totalitarian regimes; public performance of the anthems of the USSR, Ukrainian SSR (USSR).

It has been established that the establishment of a criminal law ban on justifying the communist or national socialist (Nazi) totalitarian regime in the draft Criminal Code of Ukraine meets the challenges of today, since such criminally illegal acts can contribute to the restoration of the respective totalitarian regimes and, accordingly, the crimes that were committed during their existence.

Key words: the Communistic totalitarian regime, the Nationalistic and Socialistic (Nazi) totalitarian regime, propaganda, production, distribution, public use.

ністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Електронний ресурс. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb09d710-19>

3. Русанівський Віталій (ред.). Словник української мови у двадцяти томах. Том 2. Київ, 2012. 976 с.